

A biodiverzitás és a tradicionális tudás megőrzése

A [Fondation Hermes](#) és az [IDDRI](#) szervezésében június elején tartották azt a konferenciát Párizsban, melynek témája a biológiai sokféleség és a tradicionális tudás megőrzése, a két terület kapcsolata volt. A téma aktualitását az adta, hogy a biológiai sokféleséghez szerte a világban nagyon sok helyi tudás kapcsolódik, ha pedig a biodiverzitás szűkül, menthetetlenül elveszik az emberiség kulturális örökségének egy része is. Ezért arra kell törekedni a fejlett és fejlődő országokban egyaránt, hogy a természeti erőforrások kiaknázása és a gazdasági fejlődés fenntartható módon, a biológiai sokféleség eróziója nélkül történjen.

A konferencia szervezői arra kívántak választ kapni, hogy:

- a jelenlegi helyzet mennyiben teszi lehetővé a biodiverzitással szoros összefüggésben lévő bio-kulturális örökség és a tradicionális tudás megőrzését,
- milyen szerepet játszik a bio-kulturális örökség és a tradicionális tudás a biológiai sokféleség megőrzését támogató mezőgazdasági termelési rendszerekben,
- milyen eszközökkel lehet biztosítani a helyi és bennszülött (*autochtone*) közösségek fennmaradását?

Napjaink egyik legnagyobb kihívása a szervezők szerint a tradicionális és modern rendszerek közötti ellentmondások, feszültségek föloldása, egymást támogató párhuzamos létezésük biztosítása, aminek része a biodiverzitás megőrzése, valamint a kereskedelmi és a szellemi tulajdonjogok használatának szabályozása is. A kérdést értelemszerűen másként ítélik meg a fejlett és a fejlődő országok, a közös nevező megtalálása nagyon komoly erőfeszítéseket igényel egy olyan környezetben, ahol ez utóbbiak szerint a természeti erőforrások kiaknázása sokszor igazságtalanul, a bennszülött népcsoportok és helyi közösségek rovására történt. Ez utóbbiak elvitathatatlan joguknak tekintik a saját bio-kulturális örökségük megőrzését, az azok fölötti rendelkezést, amiről egyre többen vélik úgy, hogy elengedhetetlen lépés a biológiai sokféleség megőrzése, fenntartható módon történő használata felé. Ezt a jövőben érdemben segítheti az ENSZ biodiverzitás-megőrzési konvenciójának részét képező Nagoyai Protokoll, ami biztosítja a bennszülött népcsoportok és helyi közösségek hozzáférését az általuk évszázadok óta használt – és megőrzött - biológiai sokféleséghez. Sok éves lemaradással ugyan, de a [Szellemi Tulajdon Világszervezetében \(WIPO/OMPI\)](#) is megkezdődtek a genetikai erőforrásokkal, a tradicionális tudással és folklórral kapcsolatos tulajdonjogokra irányuló egyeztetések, de kevés a valószínűsége annak, hogy ezek már a közeljövőben a bennszülött népcsoportok és helyi közösségek javára szolgáló megállapodással végződjenek.

Pierre du Plessis¹ (főtárgyaló, Groupe africain du [Protocole de Nagoya](#)) vitaindító előadásában arra fókuszált, hogy a tradicionális tudás megőrzése – aminek részét képezik a helyi növény- és állatfajták, az ezeket használó mezőgazdaság is – elengedhetetlen a biológiai sokféleség fenntartásához. A **bio-kulturális örökség**, fogalmazott du Plessis, nem más, mint a biológiai sokféleség, az ehhez kapcsolódó emberi tudás, tevékenység és kulturális háttér (ideértve a spirituális területet is) együttese, aminek elemei egymástól elválaszthatatlanok. Az előadó szerint a bio-kulturális örökséget nagyon fontos megőrizni, mivel ennek köszönhetően évszázadok alatt olyan termelési rendszerek alakultak ki szerte a világban, amik egyaránt a fenntartható fejlődés és a biológiai sokféleség megőrzésének letéteményesei voltak. A mezőgazdaság esetében például ez azt jelentette, hogy az egyes közösségek sosem a

¹ Centre for Research Information Action in Africa - Southern African Development and Consulting CRIAA SA-DC) <http://www.criaasadc.org/about.html>

maximális, hanem **az adott helyi körülmények között optimális terméseredmények elérésére** törekedtek.

Graham Duffield (a nemzetközi kormányzás professzora, Université de Leeds) szerint a bennszülött népcsoportoknak és helyi közösségeknek meg kell adni a jogot, hogy az általuk megőrzött biológiai sokféleséget és a munkájuk által (is) formált tájképet a maguk boldogulása érdekében kizárólagosan használhassák. Ez nagyban hasonlítana a földrajzi eredetvédett termékek előállításához, de annál valamivel többet jelentene, mivel össze lehetne kapcsolni azt egyfajta márkavédelemmel is, a kettő kombinációjával jönne létre a „biokulturális örökségen alapuló innovatív termék”. Megjegyezte, az évszázados francia AOC-rendszert annak minden érdeme ellenére nem tartja „exportálhatónak”, mivel az túlságosan összetett, bonyolult állami hierarchikus fölépítésen alapul. Azonban számos más megoldás is létezik a világban hasonló céllal – példának okáért az Egyesült Királyságban is -, ezek és a francia rendszer tapasztalatai alapján lehetne kidolgozni azt **nem gyártói** márkajelzést, ami a biokulturális örökségből származó termékeket jelölhetné.

A kutatóként és oktatóként dolgozó **Hélène Ilbert** (Centre international des hautes études agronomiques méditerranéennes – Institut agronomique méditerranéen de Montpellier, [CIHEAM-IAMM](#)) az oktatás fontosságát hangsúlyozta és gyakorlati példákkal mutatta be, milyen mesterkurzusokat szerveznek többek között Marokkóban annak érdekében, hogy a bio-kulturális örökség megőrzését a következő generációknál is biztosítani lehessen.

Mindkét előadó kifejtette, a bio-kulturális örökségre alapozott helyi termékek védelme érdekében szükség van annak a jogszabályi környezetnek a megteremtésére, ami összhangban van a nemzetközi kereskedelmi megállapodásokkal (pl. WTO) és a szellemi tulajdonjog védelmét szabályozó egyezményekkel is, és ezeknek ellent nem mondvá tudja biztosítani a helyi közösségek és bennszülött csoportok jogait saját bio-kulturális örökségük valorizálására. **Brendan Tobin** (kutató, [Law School](#), [Griffith University](#), Brisbane) ezt a kérdéskört vizsgálva annak fontosságát húzta alá, hogy napjainkban kell korrigálni számos olyan hibát, ami a gyarmatosításra vezethető vissza – azaz haladéktalanul vissza kell adni a bennszülött népcsoportoknak és helyi közösségeknek az őket megillető jogokat, ezen keresztül érdemben elő lehet mozdítani a biológiai sokféleség megőrzését is. A földrajzi eredetvédelem szerinte is nagyon fontos eszköz a bio-kulturális örökség megőrzésében, ehhez azonban arra van szükség, hogy ezek létjogosultságát Európán kívül is minél szélesebb körben elismerjék, ehhez azonban szemléletváltásra van szükség a szellemi tulajdonjogok kezelésében is.

A hallgatóságból érkezett több hozzászólás is arra hívta föl a figyelmet, hogy a francia AOC-rendszer – különösen a borok és az égetett szeszek esetében – egyáltalán nem védi a biológiai sokféleséget, a termékleírásnál sem szerepel ennek kötelezettsége. Egyenesen úgy fogalmaztak, hogy a bor-AOC-k sivatagot jelentenek a biodiverzitás terén, de elgondolkodtatók azok a tejtermékek is, ahol intenzíven tartott Prim'Holstein fajtát használnak a tej megtermelésére.

Föltételezve azt, hogy a helyi erőforrásokra és a tradicionális tudásra alapozott termékek számára biztosítható a kívánatos jogi védettség, fölmerül az a kérdés, hogy valóban elengedhetetlen-e az, hogy a bennszülött népcsoportok és helyi közösségek ki is használják az ebben rejlő lehetőségeket? Ha igen, milyen szerepe legyen ebben a különböző értékesítési csatornáknak, kinek mi legyen ebben a rendszerben a föladata?

Ilse Köhler-Rollefson (vezető munkatárs, [League for Pastoral Peoples and Endogenous Livestock Development](#)) az élő bio-kulturális örökség példájára a legeltető állattartással foglalkozó népcsoportokat hozta például, akik hatalmas tradicionális ismeretanyaggal bírnak az állatok takarmány-szükségletét biztosító növényfajokról. Aláhúzta, az ezen fajok által (is) alkotott ökoszisztémák jellegzetessége, hogy közel állandó fajösszetételben való fennmaradásukhoz elengedhetetlen az állatok jelenléte, amennyiben ezek „eltűnnek” a rendszerből, a növényfajok aránya is megváltozik. Indiai kutatásai során számos olyan állattartó népcsoporttal találkozott, akik évszázados tapasztalatok alapján alakították állataik – pl. a tevék - takarmányozását, használtak bizonyos növényfajokat annak érdekében, hogy az állatokból készített termékek – pl. tejtermékek – minősége átlagon felüli legyen és így azokért magasabb árat kérhessenek.

Paolo Meoni (alapító-igazgató, [Atunis Development Services](#)) előadásában azt mutatta be, hogy az afrikai országokban miként járul hozzá a tradicionális tudás a biológiai sokféleségre alapozott gyógyszer-fejlesztéshez. Megállapításai szerint az ebben rejlő lehetőségek akkor aknázhatók ki maximálisan, ha szakítani tudunk ez ezen termékekkel kapcsolatos nyugati fölfogással és alkalmazni tudjuk a bennszülött népcsoportok és helyi közösségek tradicionális megközelítését. Ami a biodiverzitást illeti, az egyes fajok helyzete nagyban függ attól, hogy az egyes készítmények gyártásához használt növényeket csak gyűjtéssel lehet biztosítani, vagy termesztésbe is lehet ezeket vonni – ez utóbbi esetben elkerülhetők a túlzott gyűjtés negatív következményei.

Krystyna Swiderska (mezőgazdaságra és biodiverzitásra szakosodott kutató, [International Institute for Environment and Development](#), IIED) azt emelte ki, hogy az illetéktelen visszaélések megelőzése és a tradíciók megőrzése érdekében biztosítani kell a tradicionális ismeretek védelmét, egyfajta szabadalmaztatását olyan módon, hogy a tulajdonjog a bennszülött népcsoportoké és helyi közösségeké legyen, hiszen sok esetben megélhetésük, létezésük ettől (is) függ. Erre alapozva érdemes kiépíteni a gyártás, a forgalmazás és a kollektív tulajdonú áruvédjegy(ek) alkotta rendszert, ami nem csak a helyiek számára jelent biztos bevételi forrást, de egyben garanciát jelent a magasabb és megbízható termék-minőségre is. Megjegyezte, a helyi közösségek számára a márkavédelem és/vagy szabadalmi bejegyzés megoldhatatlan adminisztratív nehézségeket jelent és/vagy túlságosan drága is, ezért sokkal egyszerűbbnek tűnhet a [biokulturális örökségen](#) alapuló vagy ahhoz hasonló tartalmú termékjelölés, eredetvédelem.

A jövő érdekében választ kell találni arra is, miként lehet biztosítani a biokulturális örökség megóvását, milyen kormányzást kell ennek érdekében megvalósítani. Ehhez érdemes megvizsgálni a következőket:

- *milyen piaci eszközöket érdemes ennek eléréséhez használni?*
- *miként lehet ezekkel biztosítani a kívánt jövedelem elérését és ezzel egyidejűleg a biológiai sokféleség megőrzését, különös tekintettel a helyi szintekre és a fejlődő országokra?*
- *milyen termelési korlátokat kell legyőzni annak érdekében, hogy az érintett szereplők valóban élni tudjanak a birtokukban lévő lehetőségekkel, támogatni kell-e, lehet-e őket ebben?*
- *hogy tud a nemzetközi jog érdemben segíteni a szükséges védelem megadásában, megoldható-e pl. általános minimum-követelmények globális bevezetése, kölcsönös elismerése, szabadalmak hozzáférhetővé tétele?*

Johnson Cerda (a bennszülött és hagyományőrző közösségek programjának tanácsadója, [Conservation International](#)) saját népcsoportjának tapasztalatait is figyelembe véve azt húzta alá, hogy a helyi közösségeket, a bennszülött népeket nem lehet megkerülni akkor, ha saját jövőjüket érintő kérdésekről van szó. Csak az ő aktív részvételükkel lehet megszervezni azt a helyi szintű kormányzást, amire alapozva az egyes projekteket meg lehet tervezni és valósítani. Aláhúzta azonban azt is, hogy a klímaváltozás hatását nem lehet figyelmen kívül hagyni, ami a természettel nagyon szoros kapcsolatban élő népcsoportok esetében akár nagyon súlyos is lehet, hiszen az egyes növényfajok életterének beszűkülésével, megszűnésével a bio-kulturális örökség egy része is eltűnhet.

Serge Letchimy (parlamentari képviselő, a francia Nemzetgyűlés, egyben Martinique regionális közgyűlésének elnöke) a kérdést az ország tengerentúli területeinek szemszögéből közelítette meg és aláhúzta, ezeken a zömmel trópusi területeken nagyságrendekkel nagyobb a biológiai sokféleség, mint az ország kontinentális területén, ami átlagon fölüli erőfeszítéseket igényel a megismerés és a megőrzés terén egyaránt. Érdeklőségként jegyezte meg, hogy csak a közelmúltban – a *Grenelle-I* környezetvédelmi törvényen keresztül – sikerül több trópusi gyógyhatású növényt a francia gyógyszerkönyvbe fölvetetni. Ennek okai a gyarmati időkbe nyúlnak vissza, de a mai napig éltek a beidegződések: a hatóságok gyanakvással tekintettek minden olyan népi gyógyászati praktikára, amivel a rabszolgák magukat gyógyították attól tartva, hogy ezt a tudást, amennyiben hivatalosan elismerik, a rabszolga tartók ellen fordítanák.

A képviselő szerint a biológiai sokféleség hatalmas lehetőséget jelent a hozzáadott-érték előállításra, ugyanakkor nagyon komoly föladatot is jelent: egyrészt az illegális gyűjtést, a „biológiai kalózkodást” meg kell akadályozni, másrészt haladéktalanul olyan kutatási programokat kell indítani, amikkel fölterképezhető, begyűjthető, megőrizhető és fejleszthető a még létező tradicionális tudás, gyógyítási ismeret-anyag. Hozzátette, a biodiverzitás megőrzése az egyes területek energetikai autonómiájának szempontjából is elengedhetetlen, a jelenlegi, szinte kizárólagosan fosszilis energiahordozókra alapozott társadalmak és gazdaságok jövője ennek hiányában nagy valószínűséggel nem lesz biztosítható.

Flavia Noejovich (konzultáns, környezetvédelmi jog és politika, bennszülött népcsoportok jogai) szerint a legfontosabb föladat az, hogy a helyi közösségek saját kormányzási kapacitása erősödjön, ezen keresztül képesek legyenek saját maguk minél hatékonyabban dönteni a jövőjüket illető kérdésekben. Amennyiben ez biztosítható, remélhető, hogy belátható időn belül birtokába kerülnek azon ismeretanyagok is, ami szükséges ahhoz, hogy a rendelkezésükre álló természeti erőforrásokat és bio-kulturális örökséget minél jobban valorizálni tudják.

Barbara Pick (doktorandusz, [Department of Law, London School of Economics](#), LSE) a korábban már említett földrajzi eredetvédelmet jelölte meg, mint a bio-kulturális örökség megőrzésének azon eszközét, ami a fogyasztók számára is azonnali garanciákat ad a termékek minőségét illetően. Aláhízta, a földrajzi eredetvédelem nem csak bio-kulturális értéket jelent, de egyben egy adott közösség közös tulajdonát is képezi, ami eleve különbséget jelent a klasszikus szellemi tulajdonjoghoz képest. A harmadik, talán leginkább meghatározó különbség azonban az, hogy nem egy aktuális innovációt véd, hanem egy hosszú idő alatt kialakult, múltbeli tudást testesít meg. Ezek a termékek pontosan a mögöttük álló tudásból eredő magasabb minőség miatt drágábbak és jelentősebb a munkahely-teremtő képességük is – ez a francia Comté sajton kiválóan visszatükröződik, de nem érvényesítő például a Darjeeling tea esetében, mivel ez utóbbi esetében akkora a hamisított teák aránya a piacon. Az előnyök biztosítása érdekében a legnagyobb munkára helyi szinten van szükség, de

elengedhetetlen nemzetközi szinten a kölcsönösen tiszteletben tartott jogszabályi környezetnek a kialakítása is – pillanatnyilag ennek egyik legnagyobb kerékkötője az USA, mivel a földrajzi eredetvédelem elismerése helyett a márkajelzések védelmében gondolkodik. A tradicionális ismeretek, a bio-kulturális örökség megőrzése és a biológiai sokféleség megőrzése szempontjából egyértelműen az európai megközelítés az előnyösebb, nem véletlen tehát, hogy a fejlődő országok is zömmel ezt preferálják.

Emlékeztetőül, a [Hermes](http://www.fondationentreprisehermes.org) vállalat alapítványa 2008-as alapítása óta szervez olyan mecénási programokat, köztük a környezetvédelemmel összefüggésben, legyen szó a kutatási programok közvetlen támogatásáról vagy konferenciák szervezéséről annak érdekében, hogy a megoldandó problémák és az elért eredmények minél nagyobb nyilvánosságot kapjanak. 2011-ben az IDDRI-vel közösen indított pályázati programja a „*Biodiverzitás és a helyi tudás. Az innováció ösztönzése a termelők és a fogyasztók kapcsolatrendszerében.*” címet kapta (www.fondationentreprisehermes.org).

Az IDDRI (Institut du développement durable et des relations internationales, *a fenntartható fejlődés és a nemzetközi kapcsolatok kutatóintézete*) párizsi székhelyű kutatóintézet, célja többek között a fenntartható fejlődéssel, ezen belül is elsősorban a klímaváltozással és a biológiai sokféleség erőzójával kapcsolatos analízisek készítése, vitafórumok, konferenciák szervezése. Munkája során megkülönböztetett figyelmet fordít a fejlődő országokkal való konzultációra, együttműködésre, valamint arra, hogy az akadémiai, a költségvetési, a civil és a vállalati szféra közötti párbeszéd minél eredményesebb legyen. Az IDDRI igyekszik munkáját transzverzális módon strukturálni, mindezt öt fő témakör köré fölépítve, ezek: kormányzás, klíma, biológiai sokféleség, városi környezet és mezőgazdaság. (www.iddri.org)

A Francia Nemzeti Könyvtár (*Bibliothèque nationale de France*, BnF - www.bnf.fr), mint a valamikori királyi könyvgyűjtemény örököse napjainkban mintegy harminc millió kötetet őriz, köszönhetően többek között a több évszázadra visszanyúló kötelezpéldány-rendszernek. A BnF tagja azon francia közintézmények „klubjának”, akik célul tűzték ki a fenntartható fejlődés előmozdítását, ebbéli törekvését szolgálja a hamarosan átadandó olvasóközpont, aminek fő feladata a széles közönség fogékonnyá tétele a [környezetvédelem problémakörével](#) szemben. A BnF 2013-ban csatlakozott az IDDRI-Hermes tandem által a biodiverzitás megőrzése érdekében szervezett programokhoz mint társrendező együttműködő partner.

Somogyi Norbert, Párizs